

NİMŞEHİT VE EDEBİ FAALİYETLERİ ÜZERİNE

Alimcan İNAYET*

ÖZET

Nimşehit; Kutluk Hacı Şevki, Abdülhaluk Uygur, Mehmet Ali Tevfik, Lütfullah Mutalip gibi ceditçi reformist şairlerin son temsilcilerinden biridir. Çağatay edebiyatı ile çağdaş Uygur edebiyatı (Hazirki zaman edebiyatı) ve modern Uygur edebiyatı (Bugünkü zaman edebiyatı) arasında bir köprü görevi görmüştür. O eserlerinde Çağatay şiirinin özelliklerinden, yanı nazım şekillerinden, sembol ve imgelerinden, kelime kadrosundan yararlanarak çağdaş Uygur Türklerinin duygularını, arzularını, ideallerini, hayat karşısındaki tavrını, toplumsal sorunlarını realist bir çizgide dile getirmiştir. 1949 yılından sonra yazdığı şiirlerinde komünist propagandasının etkisi görülür. O da tıpkı Lütfullah Mutalif gibi halkın kurtuluşunu Çin komünistlerinde görmüş, ancak bu inancının bedelini canıyla ödemiştir.

Anahtar kelimeler: *Nimşehit, Uygur, bilim, vatanseverlik, aşk*

ABSTRACT

Nimşehit is one of the last reformist Jadid poets such as Kutluk Hacı Şevki, Abdulhaluk Uygur, Mehmet Ali Tevfik, Lütfullah Mutalip. He became a unifying actor between Jagatai literature and modern Uyghur literature and contemporary Uyghur literature. By utilizing the characteristics of Jagatai poems like its nazim types, symbols, images, and vocabulary, he expressed the feelings, desires, ideals, attitudes towards life and societal problems of contemporary Uyghur Turks in a realist way of thinking. The impact of communist propaganda became clear in his poems written aftermath of 1949. Nimşehit also believed in Chinese communists for the survival of his folk just as Lütfullah Mutalif, however; he lost his life because of this belief.

Key words: *Nimşehit, Uyghur, knowledge, patriotism, low.*

A. Hayatı

Nimşehit'in asıl adı Armiye Ali Sayrami olup Doğu Türkistan sınırları içerisindeki Aksu vilayetine bağlı Bay ilçesinin Sayram köyünde 1906 yılında dünyaya gelmiştir. İlk tahsi-

* Prof.Dr. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,

lini köyündeki dini okulda yaptıktan sonra, orta tahsilini 1922-1930 yılları arasında Bay ve Kuça ilçelerindeki medreselerde, yüksek tahsilini ise 1930'lu yılların başında Kaşgar'daki "Hanlık Medrese"de tamamlamıştır. 1933 yılında Kaşgar'da Çin yönetimine karşı milli ayaklanmaya katılmış, savaşta kurşun isabet edip ağır derecede yaralanması dolayısıyla kendisine yarı şehit anlamına gelen "Nimşehit" lakabı yakıştırılmış, sonra kendisi de bu lakabı mahlas olarak kullanmıştır. 1934-1936 yıllarında memleketi Bay'da öğretmenlik yapan Nimşehit 1936-1945 yıllarında Aksu'da "Aksu Haberleri" (Aksu Uçuri) gazetesinde editör olarak çalışmış, 1945-1948 yıllarında Kulca'da Üç Vilayet Milli Ordusu Karargahı'nda oluşturulan "Tarih yazma" biriminde, sonra "İttipak" dergisinde editör olarak görev yapmıştır. 1949 yılından sonra Çin komünist partisinin yanında yer almış, 1956 yılında Çin heyetiyle Mekte'ye gidip Hac ibadetini yerine getirmiştir. 1960'lı yılların sonunda çoluk çocuklarıyla Bay ilçesinin en ücra bölgesine sürgün edilen Nimşehit 22 Ağustos 1972'de 66 yaşında vefat etmiştir.

B. Edebi Faaliyetleri

Orta tahsili sırasında eline kalem alan Nimşehit'in başlangıçta halk şiiri tarzında şiirler yazarak bunları "bazar ve Mazar" adlı şiir kitabında topladığı bilinmektedir. Yüksek tahsili sırasında yazdığı şiirlerini ise "Büyük Barıştırmı" (Madara E'zem) ve "Doğru Yol Nurları" (Envarulhuda) adlı şiir kitaplarında toplamıştır. Nimşehit'i asıl üne kavuşturan şiiri 1936 yılında yazdığı "Bilim Işkıda" (Bili Aşkıyla) adlı şiirdir. 1936-1945 yılları arasında yazdığı "Binevler ve Ferhat-Şirin" (Ming Öy ve Perhad-Şerin) adlı destanı da Nimşehit'in önemli eserleri arasındadır.¹ 1950 yıllarda Çin komünist partisi propagandası niteliği taşıyan "Aldida" adlı şiiri ve 1956 yılındaki Hac seferi vesilesiyle yazdığı "Seğindim" (Özledim) adlı şiirleri de çok ünlüdür. Ayrıca 1949 yılında kaleme aldığı "Leyla-Mecnun" operası, 1960'lı yıllarda yazdığı "Yüsüp-Züleyha" ve "Mezardan Dönerken" (Gör Ağzının Kaytkanda) adlı destanları şairin önemli eserleri arasında yer almaktadır. Şairin 1957 yılında yayımlanan "Vatan Sevgisi" (Veten Muhebbiti), 1963 yılında yayımlanan "Tarım Kızı", 1980 yılında yayımlanan "Yürek Sözi", 1987 yılında yayımlanan "Binevler ve Ferhat-Şirin" (Ming Öy ve Perhad-Şerin), 1998 yılında yayımlanan "Nimşehit Şiirleri" (Nimşehit Şeirliri) adlı şiir kitapları bulunmaktadır. Pek çok şiiri Çince'ye de çevrilmiştir.¹

C. Şiirleri

Nimşehit şiirlerinin büyük bir kısmını gazel, mesnevi, murabba, muhammes, rübai gibi klasik nazım şekilleriyle yazarken, bir kısım şiirlerini halk şiiri nazım şekillerinden mani ve koşma tarzıyla yazmıştır.

¹ 1478 mısradan oluşan bu destanda Ferhad Hoten Uygur Hanlığı'nın prensi,, Şirin ise Şehriyar prensesi olarak tasvir edilmiştir. Ferhat Şirin'e kavuşmak için Keleş Dağı'nı delerek Muzart kanalını açıp Kızıl'daki "mingöy", yani "Binevler"i yapmıştır. Destandaki mekanlar Doğu Türkistan coğrafyasından seçilmiştir. Bkz. "Nimşehitning "Ming Öy ve Perhad – Şerin" Namlık Dastanı Hekkide", Şincangdiki Milletlerning Edebiyatı Toğrisıda, Editör: Azad Rehmitulla Sultan, Şincang Üniversitesi Neşriyatı, Urumçi, 2006, s.44 -49

Nimşehit çoğunlukla sosyal muhtevalı şiirler yazmıştır. Şiirlerinde öne çıkan temaların biri bilim ve bilim öğrenmedir. Kendisi de 1936 yılında yazdığı “Bilim Işkıda” (Bilim Aşkıyla) adlı şiiri ile tanınmıştır. Söz konusu şiirde şair bilimin ve bilim öğrenmenin değerini anlatmaya çalışmıştır. Aslında bilim, bilim öğrenme ve bilimli olma konusu, Orkun abidelerinden Turfan metinleri, Kutadgu Bilig, Divanü Lügati’t-Türk ve Atabetü’l-hakayık gibi eserlere kadar pek çok eserde çeşitli vesile ve biçimlerde dile getirilmiş ve işlenmiş konudur. Orkun Abidelerinde geçen “Tengride bolmuş Kül Bilge Kağan”, “hakanları bilgili imiş”, “emri bilge imiş” gibi ifadeler bilimin tanrısal kaynağını ve değerini ifade etmektedir. Turfan metinleri arasında da bilimle ve bilimli olma ile ilgili çarpıcı örnekler bulunmaktadır.

bilig biling ya begim, bilig sanga eş bolur. bilig bilgen ol erke, bir kün devlet tuş bolur.	Bilgi bilin, ey beyim ! Bilgi sana eş olur; bilgi bilen insana Bir gün devlet yar olur.
biliglig er bilinge, taş kurşansa kaş bolur. biligsizning yanınğa, altun koysa taş bolur.	Bilgili insan beline Taş kuşansa, kaş olur; bilgisizin yanına Altın konsa, taş olur. ²

Bu örneklerde görüldüğü gibi, Türklerde bilim tarih boyunca önemsenmiş, dile getirilmiş temel konuların biridir. Ancak her dönemde her şair bu konuyu kendine özgü duyuş ve algılayış biçimine göre dile getirmiştir. Dolayısıyla Nimşehit’in bilimle ilgili şiiri konunun orijinaliği yönünden değil, algılanış ve dile getiriliş biçimi yönünden, yani sanat yönünden incelenmelidir.

“Bilim Işkıda” adlı şiir gazel şekliyle yazılmış olup 25 beyitten ibarettir. Şiirde bilim “vefalı”, “güzel” bir “yar”a benzetilmiştir. Bu “yar”a sahip olanlar mutlu yaşarlar, güzelliğin tadını çıkarırlar. Bilimden başka yol tutanlar “nefsinin peşine düşüp” “vefasız”, “arsız”, “nankör”, “zalim” bir “yar” tutanlara benzerler, bunların başı dertten kurtulmazlar, mutsuz yaşarlar. Şair soyut bir kavram olan “bilim”in faydalarını anlatırken kişileştirme sanatına başvurmuş, “vefalı yar” ile “vefasız yar”ın yaşamdaki olumlu ve olumsuz etkilerinden örnek olarak yararlanmış. Karşımızda bilim değil, vefalı güzel bir yar canlanır. İnsan böyle bir yarın aşkıyla yaşamalıdır. Şiirdeki yenilik, özgün değer bize göre budur.

*Cahan renaliri içre bilimdek bir güzel yar yoq,
Bilimdin özge tutqan yar, bolur u gahida bar – yoq.
Cihan rânaları içre bilim gibi güzel yâr yok,
Bilimden özge tutulan yâr olur o bazen var yok.*

² Reşid Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 259

*Qara qaşlıq tolun aylar saña bir neççe kün yoldaş,
Eger sen puldin ayrılsañ, seni taşlaydu héç ar yoq.
Kara kaşlı dolun aylar sana birkaç gün yoldaş,
Eğer paradan ayrılсан, seni terk eder hiç ar yok.*

*Kirip keynige nepsiniñ, bilimdin özge yar tutsañ,
Béşinğa çüşse bir künler, u çağda sen kebi xar yoq.
Düşüp nefsinin peşine bilimden özge yâr tutsan,
Başın bir gün sıkışırса, o çağ senin gibi hâr yok.³
Şiirde verilen önemli mesajlardan biri çağımızın bilgi çağı olmasıdır.
Çapan birle özüñni parqıratsañ bir boyaqçisen,
Bilim esri bugün, sirliq çapanlarğa xéridar yoq.
Ceket ile kendini parlatırsan bir boyacısın
Bilim asrı bugün, boyalı ceketlere haridar (müşteri) yok
....
Bilimdin hemme iş meydanağa çıqqan esirdur bu,
Biliş lazım, bilimsizlerge bu esirde xéridar yoq.
Bilimden her şey meydana çıkan devirdir bu,
Bilmek lazım, bilimsizlere bu asırda haridar (müşteri) yok.⁴*

Günümüzde sıkça duyduğumuz bu söylem 1930'lu yıllar için bir yenilik sayılmalıdır.

Şiirde dikkatimizi çeken önemli bir nokta; Nasrettin Hoca'nın "Ye kürküm, ye" adlı fıkrasına yapılan göndermedir.

*Çapan hörmetliri héç çağ çapandin ayrilip qalmas,
Kéter puldin yigülğan hörmitiñ pul birle esrar yoq.
Ceket hürmetleri hiçbir çağ ceketten ayrı kalamaz
Gider puldan gelen hürmetin pul ile ısrar yok.⁵*

Buradaki "ceket hürmetleri" ifadesi "kürk hürmeti" diye de aktarılabılır ki, bu doğrudan Nasrettin Hoca'nın "ye kürküm, ye" başlıklı fıkrasının hatırlatmaktadır.

Bilimden yüz çevirmenin büyük bir günah olduğu fikri de bu şiirin önemli mesajlarından biridir. Çünkü bilim Tanrı vergisidir, ilahi menşelidir. İnsan bilimle Tanrıyı kavrar. (*Bilig birle bilnür törütgen idi* "Yaratıcı iye bilim ile tanınır"⁶). Bilme yüz çevirmek Tanrıyı tanımayı reddetmek demektir. Dolayısıyla büyük günahtır.

³ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami **Aldida**, Şincang Xelq Neşriyatı, Urumçi, 2008, s. 1

⁴ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 2

⁵ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 2

⁶ Edip Ehmet Bini Mehmüt Yükmeki, age., s. 22

*Özün hem, Nimşehit, bu pikirniñ testiği bol qurban,
Bilimdin yüz örügenler kebi qattıq gunahkar yoq.
Kendin de, Nimşehit, bu fikrin tasdiki için kurban ol,
Bilimden yüz çevirenler kadar ağır günahkar yok.⁷*

Nimşehit'in şiirlerinde en yoğun işlenen temaların biri vatanseverliktir. Vatanseverlik uğruna kan dökülen toprakları sevmek demektir. Bu toprak üzerinde bulunan her şeyi, dağları, taşları, şehirleri, köyleri, sokakları, üzerinde yaşayan insanları, canlıları da sevmektir. Vatanseverlik, bu toprakları sevenleri sevmek, toprak uğruna canını vermiş fedakar kahramanları hatırlamak, onlara saygı göstermektir. Vatanseverlik aynı zamanda işgalcilere karşı koymak, işbirlikçi hainlere, kötülere, kötülüğe karşı mücadele etmektir. Vatan, vatanseverlik ve hürriyet Türk edebiyatında Namık Kemal ile birlikte işlenmeye başlamış bir temadır. Namık Kemal vatan kavramını "Vatan Yahut Silistre" adlı tiyatrosunda şöyle ifade etmiştir: "Beni Allah yarattı, vatan büyüttü. Beni Allah besliyor, vatan için besliyor. Ben anamın karından vatana geldiğim vakit açtım, vatan karnımı doyurdu... Çıplaktım, vatan sayesinde giyindim. Vatanımın nimeti kemiklerimde duruyor. Vücudum vatanın toprağından, nefesim vatanın havasından... Vatanımın uğruna ölmeyeceksem ya ben niçin doğdum? Ben adam değil miyim?"⁸ Vatanı anneye ve güzel bir genç kıza benzetmek yine Namık Kemal'e aittir. Evlat annesini nasıl severse, aşık maşukuna nasıl bağlıysa, insan da vatanını öyle sevmeli, vatanına öyle bağlanmalıdır. Bu tema Uygur edebiyatında Kutluk Hacı Şevki, Abdulhaluk Uygur, Mehmet Ali Tevfik gibi şairler tarafından da işlenmiş, Nimşehit ile devam etmiştir. Nimşehit'in "Gençlere İltimas" (Yaşlardin İltimas), "Ormandin Gülbağ", "Önüde" (Aldida), "Vatan Şehitleri Anısına" (Veten Qurbanliri Xatirisige), "Vatan Sevgisi" (Veten Muhebbiti), "Dostlarıma" (Dostlirimğa), "Kabirden Ses" ("Qebridin Avaz), "Mektup" (Xet), "Ayrıldım", "Gazel" (Gezel), "Özledim" (Seğindim) başlıklı şiirleri, şairin vatan sevgisini, vatana bağlılığını, vatan için şehit olan kahramanlara hürmetini, vatan hainlerine olan nefretini, vatani esaretten kurtarma yolundaki mücadeleye azmini, kararlılığını ve iradesini yansıtmaktadır.

Ağustos 1936 tarihini taşıyan "Önüde" (Aldida) başlıklı şiiri onun vatanseverlik temasına hasredilen şiirleri içerisinde en mükemmeli sayılır. Üzerinde yaşadığı vatan topraklarını "canan", "gül-i râna", "nazik beden", "yâr" ve "dildar" gibi geleneksel sevgili imgeleriyle tanımlayan şair, vatan sevgisini ve vatana bağlılığını şöyle dile getirmiştir:

*Dunyağa teñ eylemeymen tağliriñniñ téşini,
Seni dep taşqa qoşarmen düşminiñniñ béşini,
Sen için derya éqitsam şum reqibler yéşini,
Mumkin olğyamu körüşke ayğa oxşas qéşini ?!
Qara bextim aq bolardi şunda rehman aldida.*

⁷ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 3

⁸ İnci Enginün, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, dergah yayınları, İstanbul, 2004, s.22

Dünyaya denk eylemem dağlarının taşını,
Seni diye taşa katarım düşmanının başını,
Sen için derya akıtsam şom rakipler yaşını,
Mümkün olur mu görmek aya benzer kaşını,
Kara bahtım ak olurdu o an rahman önünde.

*Sen idiñ dünyada bir hösni güzel nazuk beden,
İkimizde bağliniş goyaki erdi canu-ten.
Ah!.. güzel yar oynığan Qeşqer, Kuça, Yeken, Xoten,
Némiler boldi ikin iplas ayağda pak veten?!
Sen üçün közge körünmes qançe qurban aldida.
Sen idin dünyada bir hüsnü güzel nazik beden,
Birbirimize bağlıydık sanki idi can ve ten,
Ah!...güzel yarın dolaştığı Kaşgar, Kuça, Yeken, Hoten,
Neler oldu acaba pis ayakta pak vatan,
Senin için göze görünmez nice kurban önünde.*

*Suliriñ abihayattur, ey güzel yarım, séniñ,
Tutiyadur topriqiñ közümge, dildarım, séniñ,
Cangá candur unda ösken barçe gemxarım séniñ,
Ayrılış tildi yürekni, közi xumarım, séniñ,
Örtenur koyuñda qelbim cerxi keyvan aldida.
Suların ab-ı hayattır, ey güzel, yârım, benim,
Şifalıdır toprağın gözüme, dildarım, benim,
Cana candır onda yetişen bütün gamhârım, benim,
Ayrılık deldi yüreği, gözü baygınım, benim,
Yanıyor hayalinle kalbim çark-i devran önünde.⁹*

Şair “dilberim”, “ahu gözlüm”, “hurşid yüzlüm”, “şirin sözlüm” dediği vatanına din ve imana ters düşme pahasına adeta tapmaktadır.

*Dilbirim, ahu közüm, xurşid yüzüm, şerin sözüm,
Hösni eplakiñda tuğqan erdi teley yultuzum,
Levliriñdin qizğanurdi bağda pişqan tal üzüm,
Qaşliriñ méhrab qilip secde qilay تنها özüm,
Çoñ gunahkar bolsimu din birle iman aldida.
Dilberim, ahu gözlüm, güneş yüzlüm, şirin sözlüm,*

⁹ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 19

Hüsnü eflakinde doğmuş idi talih yıldızım,
 Dudağını kıskanırdı bağda olmuş salkım üzüm,
 Kaşlarını mihrap edip secde edeyim تنها özüm,
 Büyük günah ise de din ve iman önünde.¹⁰

“Şom rakip” imgesiyle ifade etmeye çalıştığı “Çinliler” şairin “dilberi”ne kem gözle bakınca ve uğursuz ayaklarıyla vatanını pisletince, tıpkı sevgilisi elinden zorla alınmış bir aşık gibi tarifsiz ıstıraplara maruz kalmıştır.

*Vaderixa, qaysi kündur, şum reqib basti ayağ,
 Sen kebi hür nazininler üstige saldi tayaq,
 Men quçiqiñda turup tarttim eceb derdi pıraq,
 Némitiñ lezzetliridin ayrilip qaldim yıraq,
 Bir tilemçidek qisildim küzde xaman aldida.*
 Ne yazık ki, geçen günlerde, şom rakip bastı ayak,
 Senin gibi hür nazenin üstüne attı dayak,
 Ben kucağında durup çektim çok derdi firak,
 Nimetin lezzetlerinden ayrılıp kaldım irak,
 Bir dilenci gibi sıkıldım güzde harman önünde.

*Yiğlidim şundin buyan tün-kéçiler bidar bolup,
 Rehimsiz ögeyge qalğan qiz yétimdek xar bolup,
 Hevzikevserni kéçiban tamçe suğa zar bolup,
 Tarlışip ketken cahanga sigmayin bimar bolup,
 Boyni bağlangan müşüktek sañda saçqan aldida.*
 Ağladım ondan beri geceleri bidar olup,
 Acımasız üveye kalan yetim kız gibi hor olup,
 Kevser gölünü geçerek damla suya zar olup,
 Daralan cihana sığmadan bimar olup,
 Boynu bağlanmış kedi gibi depoda sıçan önünde.¹¹
 Ancak “aşık” sevgilisini kurtarmaya yeminlidir.
*Kürişim héç toxtimas ta qetre qanim qalğuçe,
 Tesiriñni yoq qilurmen qelbim aram alğuçe,
 Ezrail pütüti işiñ dep taki canim alğuçe,
 Ten sovup yürek, tomur, qan, heriket toxtalğuçe,
 Şunda evladim turar devağa sultan aldida.*

¹⁰ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s.21

¹¹ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 21

Savaşım asla durmaz bir damla kanım kalana dek,
 Tesirini yok edeceğim kalbim emin bulana dek,
 Azrail bitti işin diye canımı alana dek,
 Ten soğuyup kalp, damar, kan hareketten durana dek,
 O zaman evladım kalkar davaya sultan önünde.¹²

Nimşehit'in vatan sevgisi "Vatan Aşk" (Veten Muhebbiti) başlıklı şiirinde daha net ifade edilmiştir:

*Sendin artuq söyginim yoq büyük veten,
 Saña pida, saña qurban can bilen ten.*
 Senden artık sevgilim yok büyük vatan,
 Sana feda, sana kurban can ile ten.

*Séni kütüş, séni saqlaş maña bu perz,
 Veten söyüş veten oğliga ezeldin qerz.*
 Seni beklemek, seni korumak bana farzdır,
 Vatan sevmek vatan oğluna ezelden borçtur.¹³

Burada söz konusu olan vatan, elbette, Doğu Türkistan'dır. Ancak Doğu Türkistanlı edebiyat araştırmacıları Nimşehit'in vatanseverlik anlayışını Çin'e bağlamakta, onun vatan sevgisini Çin sevgisi olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Bu yanlıştır. Çünkü Nimşehit'in 1945-1949 yıllarına ait şiirlerinde Doğu Türkistan'da kurulan "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" ve onun başkanı Ahmetcan Kasımi'ye övgü, destek ve bağlılık vardır. Mesela şair 1946 yılında Çöçek'te yazdığı "Yaşlardin İltimas" (Gençlere İltimas) başlıklı şiirinde şöyle yazar:

<i>Şanlıq veten, qara küniñ yerge patti,</i>	Şanlı vatan, kara günlerin yere battı,
<i>Pak yeriñge saadetniñ téni atti.</i>	Pak yerine saadetin tanı attı.
<i>Kerek emdi bu nimetniñ kadrini biliş,</i>	Gerek şimdi bu nimetin kıymetini bilmek,
<i>Layiq emes buniñ bilen megrurliniş¹⁴</i>	Uygun değil bunun ile kibirlenmek.

¹² Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 22

¹³ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 37

¹⁴ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 11

Şair bu mısralarla Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kuruluşuna işaret etmektedir. 1947 yılında yazdığı "Qebridin Avaz" başlıklı şiirinde ise Uygur Türklerinin bağımsızlık, özgürlük coşkusu şu mısralarla yansıtılmıştır:

<i>Salam sizge, ey yurtumniñ azad ili,</i>	Salam size, ey yurdumun özgür ili,
<i>Salam sizge, bağılirimniñ qızıl güli,</i>	Salam size, bahçemin kızıl gülü,
<i>Boyun qısmay sayra, bağıniñ xuş bulbuli,</i>	Boynun bükme, öt, bahçenin huş bülbülü,
<i>Eçilgandır erkin sayraş hayat yoli.¹⁵</i>	Açılmıştır özgürlüğün hayat yolu.

1949 yılında Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin başkanı Ahmetcan kasimi'nin vefatı dolayısıyla yazdığı "Mersiye"sinde Ahmetcan Kasimi'ni şöyle övmektedir:

<i>Şum quşlardın bağıni azad qilganidiñ,</i>	Uğursuz kuştan bağı kurtarmıştın,
<i>Yirtquçlarniñ yürek-bağrin tilganidiñ,</i>	Yırtıcının kalbini bağırını delmiştin,
<i>Zehar tilin qarmaq bilen ilganidiñ,</i>	Zehirli dilini olta ile ilmiştin,
<i>Körgeniduş seniñ qañçe karamitiñni.¹⁶</i>	Görmüş idik senin nice kerametini.

Bilindiği gibi, 1945-1949 yılları arasında Çin'de Milliyetçi Çin Partisi (Guo-min-dang) ile Çin Komünist Partisi'nin iktidar mücadelesi devam etmekte olup henüz bir birlik oluşturulmuş değildi. Aynı yıllarda Doğu Türkistan'ın kuzeybatısındaki üç vilayette bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuş, Nimşehit de bu yeni kurulan cumhuriyetin milli ordusunda görev almıştı. Dolayısıyla Nimşehit'in bir taraftan Çin'den ayrılıp bağımsız olan Doğu Türkistan Cumhuriyetini desteklerken, diğer taraftan bağımsız Doğu Türkistan'a düşman Çin'i sevmesi, Çin'e bağlanması düşünülemez. Onun 1930'lu yıllardaki Çin sevgisi ise, Lütfullah Mutalif ve Abdurahim Ötkür'de olduğu gibi, tamamen Çin komünist propagandası etkisiyle olmuştur. Nimşehit'in "Büyük Çin" (Büyük Zhongguo) başlıklı şiiri gibi, Lütfullah Mutalif'in "Çin" (Zhongguo), Abdurahim Ötkür'ün "Büyük Çin Gülistanına" (Büyük Zhongguo Gülistanığa) başlıklı şiirleri de, o dönemde batıda Bolşeviklerin, doğuda Çin komünistlerinin yoğun propagandası tesirinde yazılmış, samimiyetten uzak şiirlerdi. Çünkü bu şairler ne Çin'i görmüş (Abdurahim Ötkür Kansu'da doğmuş, ama küçükken Doğu Türkistan'a göç etmiştir.), ne de Çin hakkında tam bilgi sahibi kişilerdi. İnsanın kutsal mekanlar dışında görmediği, bilmediği bir mekanı sevmesi, oraya bağlanması pek mantıklı gelmiyor.

¹⁵ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 38

¹⁶ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 60

Nimşehit'in 1950 yılından sonraki şiirlerine yansıyan Çin sevgisi ve Çin'e bağlılığı ise, pek çok diğer şairde olduğu gibi, bir zorunluluktur. Zaten ne Milliyetçi Çin Partisi (Guo-min-dang), ne de Çin komünistleri bu şairlerin Çin sevgisine inanmışlardır. Lütfullah Mutalif'in henüz 22 yaşındayken Milliyetçi Çin hükümeti tarafından idam edilmesi, Nimşehit'in de Çin komünistleri tarafından sürgünde aç susuz bırakılarak öldürülmesi bunu gösterir.

Nimşehit Çin'i değil, doğup büyüdüğü Doğu Türkistan'ı bir yâr gibi sevmiştir. Şair "pis ayak"lar altında kalmış "yâr"ını rakibin elinden kurtarmak için mücadele eden, savaşan yiğitlere, kahramanlara büyük saygı duymakta, şehit olanları büyük bir sevgiyle anmaktadır. Onun "Gençlere İltimas" (Yaşlardin İltimas), "Hapiste Şehit Olan Dostum L. Mutalip'e" (Hepside Ketken Dostum L. Mutelipke); "Vatan Şehitleri Anısına" (Veten Qurbanliri Xatirisige), "Mezardan Ses" (Qebriidin Avaz), "Mersiye" (Ahmetcan Kasımı'nın vefatı münasebeti ile) başlıklı şiirlerinde bu duygular dile getirilmiştir.

Nimşehit'in şiirlerinde yoğun işlenmiş temaların biri aşktır. Diğer şairler gibi, Nimşehit de bu ebedi, evrensel ve mukaddes duyguya uzak kalmamıştır. Onun halk şiiri nazım şekillerinden mani ve koşma tarzında yazdığı "Bir Dilberime" (Bir Dilbirimge), "Kız", "Çıksam Bir Gün Kapıdan" (Çıksam Nagah İşikke), "Aşk İfadesi" (Muhebbet İpadisi), "Görüşme" (Uçrişiş) başlıklı şiirleri ve "Aşk Sevdası" (Muhebbet Sevdası) başlıklı gazeli şairin aşk duygularını yansıtmaktadır.

*Pelek maña nezer sal,
Yürükim yaş, özüm çal,
Mecnun kebi bolupmen,
"Meşuqqe téz xever sal!..."*

.....

*Men aşnamen özüñge,
Şérin- şéker sözüñge,
Canı pida qılay men,
İkki qara közüñge.*

*Ayğa oxşaş yüzleriñ,
Dilğa çirağ közliriñ,
Mecruh dilni saqaytti,
Séniñ qilğan sözliriñ.*

*Çıqsam nagah işikke,
Körüñdi bir canan qız,
Közliri göher yeñlig,*

Felek bana eyle nazar
Kalbim genç, ben ihtiyar,
Mecnun gibi olmuşum,
"Maşuka tez haber sal."

Ben tutkunum özüne,
Şirin şeker sözüne,
Canı feda edeyim,
İki kara gözüne.

Aya benzer yüzlerin,
Kalbe çırağ gözlerin,
Yaralı kalbi sağalttı,
Söylediğin sözlerin.

"Bir Dilbirimge"¹⁷

Çıksam bir gün kapıdan,
Gözüktü bir canan kız,
Gözleri gevher gibi,

¹⁷ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 69-71

Yüzi mahi taban qiz.

Yüzü mah-ı taban kız.

.....

*Leyli senu – Mecnunmen,
Camaliñğa meptunmen,
Hicriñda élip canni,
Qılmassenmu puşayman qiz.*

Leyla sen ve Mecnun ben,
Cemaline meftun ben,
Hicrinle alıp canı,
Olmaz mısın pişman kız.

.....

*Hicriñ bilen dağlandim,
Zulpuñ bilen bağlandim,
Eqlimni élip qaçtiñ,
Köñlüm içre pinhan qiz.*

Hicrin ile dağlandım,
Zülfün ile bağlandım,
Aklımı alıp kaçtın,
Gönlüm içre pinhan kız.

*Qılıç oxşaş qéşiñdin,
Men aylinay beşiñdin,
İraq qılma qéşiñdin,
Külüp qoyup qaçqan qiz.*

Kılıç gibi kaşından,
Dolanayım başından,
Irak etme yanından,
Gülerek kaçan kız.

*Siyah zulpuñ enberdek,
Köz qarişiñ şemşerdek,
Kirpikliriñ xencerdek,
Kuhiqaptin çıqqan qiz.*

Siyah zülfün anber gibi,
Bakışların bıçak gibi,
Kirpiklerin hançer gibi,
Kaf Dağı'ndan çıkan kız.

-“Çiqsam Nagah İşikke”¹⁸

Bu şiirlerde “yâr” Çağatay edebiyatına özgü sevgili betimlemeleriyle betimlenmektedir. Sevgilinin siyah zülfünün ambere, kaşlarının kılıca, kirpiklerinin hançere, ağzının gül goncasına, dişlerinin inciye, gözlerinin çeşmeye, yüzünün güneşe, saçlarının sümbüle benzetilmesi Çağatay şiirine özgüdür. Kelime kadrosu da Çağatay şiirine has kelimelerden oluşturulmuştur: “hasta gönül”, “mecnun”, “maşuk”, “kuh-i kaf”, “bülbul”, “gül”, “aşk ateşi”, “dal”, “mah-ı taban”, “yakut”, “Leyla”, “şikeste”, “Ferhat”, “Şirin”, “Tahir”, “Zühre”,

Nimşehit “Bir Dilberime” başlıklı mani tarzındaki şiirinin ilk 17 bendinde divan şiirinde ve halk şiirinde gördüğümüz geleneksel “yâr” tasvirini yaparken, son 2 bendinde bu “yâr”ın Pekin’de olduğunu ifade ederek siyasi otoriteye gönderme yapar.

*Méniñ derdim içimde,
Söygüm turar Beyciñde,
Nésip bolsa körermen,
Yéqin purset içinde.*

Benim derdim içimde,
Sevgilim var Pekinde,
Nasip olsa görürüm,
Yakın fırsat içinde.

¹⁸ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 86-88

<i>Beyciñde gül éçildi,</i>	Pekinde gül açıldı,
<i>Boyi kélip çéçildi</i>	Kokusu gelip saçıldı,
<i>Nimşehitniñ köñlimu,</i>	Nimşehit'in gönlü de,
<i>Bahar bolup éçildi.</i>	Bahar olup açıldı. ¹⁹

1953 tarihini taşıyan bu şiir Çin'de ve Doğu Türkistan'da komünist partisi iktidara geçtiği dönemde yazılmıştır. Nimşehit de diğer Uygur aydın ve siyasetçileri gibi umudunu mazlum milletlere kurtuluşu, bağımsızlığı vaat eden Çin komünistlerine bağlamış, onları kurtarıcı olarak görmüştür. "Bir Dilberime" adlı şiiri böyle bir umudun, inancın ürünüdür.

1950 yılından itibaren Nimşehit Çin komünist partisinin yanında yer almıştır. "Uluğ kommunizm baharida hem / Şehitniñ qénidek éçilğay gülüm"²⁰(Ulu komünizm baharında hem/Şehidin kanı gibi açılın gülüm). Onun "Önünde" (Aldıda), "Özledim" (Ségindim) adlı ünlü şiirlerinde Çin komünist partisine olan samimi duyguları dile getirilmiştir. Buna rağmen, şair 1960'li yılların sonunda çoluk çocuklarıyla birlikte Bay ilçesinin en ücra bölgesine sürgün edilmiş, ağır çalışma koşulları altında zorla çalıştırılmıştır. Şair o yıllarda yaşadığı sıkıntılarını şöyle ifade etmiştir:

*Qanmidur, marcanmidur, ya qetre şebnem yaşımız,
Taşmidur ya tağmidur, qayğuda qatqan başımız,
Yoqmidur dunyada bizniñ iç köyer yoldaşımız,
Daima qayğu-elem, hesretmidur qurdaşımız,
Sorulup baş üstige topraqliriñ ey şum pelek,
Boldıgu zindan kebi her yaqliriñ ey şum pelek.²¹*

Kan mıdır, mercan midir, ya katre şebnem yaşımız,
Taş mıdır ya dağ mıdır kaygıyla ağrıyan başımız,
Yok mudur dünyada bize acıyan yoldaşımız,
Daima kaygı elem dert midir akranımız,
Saçılıp baş üstüne toprakların ey şom felek,
Oldu yahu zindan gibi her tarafın ey şom felek.

Ancak kendi milletinin kurtuluş ümidini Çin komünistlerinde gören, dolayısıyla Çin'i, Çin komünist partisini seven, ona bağlanan şair "yâr" dediği bu sevgilinin vefasız, zalim yüzünü çok geç görmüş, hayal kırıklığını, son pişmanlığını şöyle dile getirmiştir:

*Muhebbet eyliban axiri mendek eyibkar bolmisun héçkim,
Meniñdek zaru sersan hem capakar bolmisun héçkim,*

¹⁹ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 72

²⁰ Azad Sultan, Bügnki Zaman Uygur Edebiyatı Toğrisida, Şincang Xelq Neşriyatı,Urumçi, 1997, s. 211

²¹ Uygur Edebiyatı Tarihi 4 (1. Kitap), s. 91

*Biravğa étiqad eylep özi bi étiabar bolmisun héçkim,
Közi yaşliq, yüriki zerde, dil azar bolmisun héçkim*²².
Sevip de sonunda benim gibi günahkâr olmasın kimse,
Benim gibi perişan hem cefakâr olmasın kimse,
Birine bağlanıp kendisi biitibar olmasın kimse,
Gözünde yaş, kalbinde yara, gönlünde azar olmasın kimse.

Lütfullah Mutalif'in böyle bir şansı olmamıştı. O Çin komünistlerinin gerçek yüzünü göremeden ayrılmıştı. Nimşehit hiç olmasa bu mısralarıyla hatasını kabul etmiş, kendi milletinden özür dilemiş, halkına ibret dersi vermiştir. Nimşehit'in şiirlerinde dikkati çeken hususların biri, Türkiye Türkçesine has özelliklerin bulunmasıdır.

*Ot zeherlik neşterile özini çaqquzmisam,
Ateş zehirli neşterile kendini sokturmazsam*
- Aldida²³

*Özige ram qilsimu düşmen tığile qorqutup
Kendine bağlasa da düşmen tığıyla korkutup*
- Aldida²⁴

*Kibrile gemze qilsam,
Kibriyle gamze kılsam*
- Muhabbet İpadisi²⁵

*Bu cañgal eslide dehşetli cay dep at kötürgendi,
Bu orman aslında dehşetli yer diye ad almıştı*
- Ormandin Gülbağ²⁶

*Derdli dil héç toxtimas, sirlıq qelem qaynap turar,
Muñli dadimni işitse, Hızri tesbihdin azar.
Dertli gönül hiç durmaz sırlı kalem coşup durur,
Hüzünlü hâlimi işitse Hızır tespihten azar.*
- Aldida²⁷

²² Uygur Edebiyatı Tarihi 4 (1. Kitap), Milletler Neşriyatı, Pekin, 2006, s. 91-92

²³ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 23

²⁴ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 45

²⁵ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 92

²⁶ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 13

²⁷ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 23

*Qedem teşripniñizge muntizir **hörmətli** mēhman*

Teşrifinize muntezir hürmetli mihman

- Rübai²⁸

*“Azadlıq” dep Aksu’da bir **kurum** tüzgen,*

“Azaldık” diye Aksu’da bir kurum oluşturulmuş

- Veten Qurbanlıri Xatirisige²⁹

*Canğa apet bu hayatlıq, qalsa **qardaş** qul bolup*

Cana bela bu hayat kalsa kardaş kul olup

- Gezel³⁰

*Yerin munbet, husuli mol, **nége** el aç ve miskindir*

Yerin münbit, ürünü bol, niye halk aç ve miskindir

- Ayrildim³¹

Bu örneklerdeki “neşterile”, “tigile”, “kibrile”, “dehşetli”, “derdli”, “muñli”, “hörmətli”, “kurum”, “kardaş”, “nége” ifadelerinde Türkiye Türkçesinin, daha genel bir ifadeyle Oğuzcanın etkisi görülmektedir.

Sonuç olarak, Nimşehit’in şiirlerinin dili, üslubu ve nazım şekilleri Çağatay şiirinin özelliklerini taşımaktadır. Şiirlerinde Çağatay şiirine ait mazmun, sembol ve imgeler bolca bulunmaktadır. Bilim, vatanseverlik, aşk şiirlerinde işlenen önemli temalardır. Bazıları şiirleri halk şiiri tarzında yazılmıştır. 1949 yılından sonra yazdığı şiirlerde komünist propandanın etkisi görülür. Dolayısıyla onun reformist özelliği daha çok şiirlerinin muhtevasında ifade bulur. Nimşehit de tıpkı Lütfullah Mutalif gibi halkının kurtuluşunu Çin komünistlerinde görmüş, ancak bu inancının bedelini canıyla ödemiştir.

KAYNAKÇA

İsmail, Ablimit, Mahmutcan İslam, *Hazırqi Zaman Uygur Edibliri*, Urumçi, 1993 .

Kaşgarlı, Sultan Mahmut, *Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Sayrami, Nimşehit Ermiya Eli, *Aldida*, Şincang Xelq Neşriyatı, Urumçi, 2008

Sultan, *Azad Bügünki Zaman Uygur Edebiyatı Toğrisida*, Urumçi, 1997.

Şincangdiki Milletlerniñ Edebiyatı Toğrisida, Ed. A. Rehmitulla Sultan, Urumçi, 2006.

Uygur Edebiyatı Tarihi 3, Milletler Neşriyatı, Pekin, 2006.

²⁸ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 104

²⁹ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 28

³⁰ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 55

³¹ Nimşehit Ermiya Eli Sayrami, age., s. 52